

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Антошевська Т.О.

студентка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Питання застосування положень договорів про форс-мажорні обставини в останні роки стає дедалі більш актуальним: у 2020 році активно піднімалося питання форс-мажору під час пандемії COVID-19 та обмежень, обумовлених нею. А з 24 лютого 2022 року вказане питання у зв'язку із повномасштабною військовою агресією Російської Федерації проти України і введенням на території України воєнного стану, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1].

Доцільно було б почати з дефініції форс-мажорних обставин, відповідно до ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати України»: форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків, згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт та ситуації, що з ним пов'язані (включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, ембарго, діями іноземного ворога): загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибухи, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані положеннями відповідних рішень або актами державних органів влади, закриття морських проток, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також обставини, викликані винятковими погодними умовами чи стихійним

лихом – епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [2].

У цивільному законодавстві поняття «форс-мажор» часто ототожнюється з поняттям «непереборна сила» [3], тому доречно було б при подальшому аналізі орієнтуватися на ці дефініції як синонімічні. Так, статтею 617 Цивільного кодексу України передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [4].

Детальніше розглядаючи питання впливу форс-мажорних обставин під час воєнного стану на договірні зобов'язання, належить відзначити, що наслідки визнання воєнного стану форс-мажором також залежать від умов договору. Узагальнюючи такі наслідки О.О. Мельник пропонує дві основні категорії: 1) власне зміна договору, тобто зміна умов договору (і як наслідок – зобов'язань між сторонами) при збереженні самого договору в силі; 2) розірвання договору за згодою сторін [5].

У відповідності до вимог ч. 1 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати України» до компетенції Торгово-промислової палати України та уповноважених нею регіональних торгово-промислових палат входить засвідчення форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили) та видання сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності [2].

Однак, ситуація, що склалася на сьогодні має свої особливості. Торгово-промислова палата України 28 лютого 2022 року надіслала лист, яким для всіх суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, засвідчила військову агресію Російської Федерації проти України форс-мажорними обставинами [6]. Відповідно вказаний лист сам по собі може бути надано сторонами як доказ настання форс-мажорних обставин і не потребує додаткового надання сертифікату.

Вищезазначене рішення вбачається логічним, оскільки масштаби військових дій, кількість постраждалих і можливе навантаження на Торгово-промислову палату України й уповноваженої нею регіональні торгово-промислові палати могло набути обсягів, що фактично зупинить роботу органів і призведе до колапсу в їх функціонуванні. З іншого боку, реальний вимір того, якої шкоди завдається, наприклад, бізнесу у різних областях України, суттєво відрізняється. Тому виникає сумнів у чи буде

вищевказане рішення Торгово-промислової палати України беззаперечно прийняте усіма суб'єктами господарювання як належне підтвердження неможливості виконання договірних зобов'язань.

Подібну позицію підтримує Верховний Суд у справі № 910/9258/20 наголошує: «Форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона повинна довести, що ці обставини були форс-мажорними саме для даного випадку виконання зобов'язання» [7]. Тобто, суб'єкти та громадяни можуть посилатися на такі обставини в якості форс-мажору тільки за реальної наявності таких обставин. При виникненні спірних ситуацій вони повинні будуть довести, що саме за наявності форс-мажорних обставин вони не змогли виконати свої договірні зобов'язання та у них не було об'єктивної можливості їх виконати як би вони не намагалися це зробити.

Проаналізувавши положення законодавства і праці учених-юристів, можна дійти висновку про необхідність включення в договори спеціальних умов щодо ризиків, пов'язаних з воєнним станом. Виконання договірних зобов'язань повинно будуватися на основі принципу договірного права, згідно з яким договори мають виконуватись (*pacta sunt servanda*). Тож, також сторони мають право не тільки передбачити порядок взаємодії в форс-мажорній ситуації, але і заздалегідь, з урахуванням всіх ризиків, передбачити можливість перерозподілу їх і відшкодування при настанні певних обставин, не пов'язаних з порушенням зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про торгово-промислові палати України: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text>
3. Кацюба К., Конохова М. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 4–10.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Мельник О. О. Зміна та розірвання договору, з точки зору різних правових доктрин, у випадку дії обставин форс-мажору. *Journal «Science Rise: Juridical Science»*. 2020. № 4. С. 34–40.
6. Про форс-мажорні обставини: Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 01.06.2021 N 910/9258/20.